

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

BÜYÜK MECİDİYE CAMİSİ'NİN CEPHE BİÇİMLENMESİ VE BEZEME ELEMANLARININ İNCELENMESİ

Eda AKYILDIZ¹ Berrin ALPER²

Özet

Günümüzde yaygın olarak Ortaköy Camisi olarak anılan Büyük Mecidiye Camisi, Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmış ve 1854 yılında ibadete açılmıştır. Osmanlı yönetiminin Boğaziçi'ne taşındığı yıllarda inşa edilen bir sahil camisidir. Yapı gerek plan şemasıyla, gerekse bezeme özellikleriyle Geç Dönem Osmanlı mimarisini temsil eder. Cami'nin mimarı çoğu kaynakta Nigoğos Balyan olarak geçmektedir, ancak buna karşı görüşler de bulunmaktadır. Bu makalede Büyük Mecidiye Camisi'nin cephe biçimlenmesi, mimari elemanlar ve bezeme öğeleri bağlamında incelenecektir. Sonuçta dönemin batılı olarak adlandırılan Avrupa üsluplarının seçmeci bir yaklaşım ve yeni bir yorumla kullanıldığı Büyük Mecidiye Camisi cephelerinin biçimsel analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Mecidiye Camisi, Nigoğos Balyan, cephe biçimlenmesi, mimari elemanlar, bezeme.

Research About The Buyuk Mecidiye's Facade Formation And Ornament Elements

Abstract

Buyuk Mecidiye Mosque, commonly known as the Ortaköy Mosque, was built by Sultan Abdülmecid, and opened for worship in 1854. It is a coastal mosque built during the years when the Ottoman administration moved to Bosphorus. The building represents Late Ottoman architecture with its plan scheme and ornamental features. The architect of the mosque is referred to Nigogos Balyan in many sources, but there are opposite opinions. In this article, the facade formation of Buyuk Mecidiye Mosque will be examined in the context of architectural and ornamental elements. Consequently, the formal analysis for facades of the Buyuk Mecidiye Mosque will be made in a selective approach of westernized period European styles and a new interpretation were used.

Keywords: Buyuk Mecidiye Mosque, Nigogos Balyan, Facade Formation, architectural elements, ornament.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı edakinag87@hotmail.com

² Prof. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, alperberrin@gmail.com

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın olarak "Batılılaşma" olarak tanımlanan değişim süreci mimarlık alanında 18. yüzyılda başlar. Değişen ihtiyaçlar ve yeni beğeni biçimleri fiziksel çevredeki değişimlerin yanı sıra iki yüzyılı aşan sürede geçerli olan Klasik Osmanlı Mimarisi'ndeki biçim kalıpları üzerinde de etkisini göstermiştir. Tanzimat sonrası ortaya çıkan yeni kurumları temsil eden yeni yapı tipleri Hassa Mimarlar

Ocağı yapı üretim becerilerini aşip yabancı ya da gayrimüslim mimarların ve bağlı olarak batılı tarzda yapı ve üslupların mimarlık ortamına katılmasına neden olmuştur. Başta cami mimarisi olmak üzere saray, konut vb. sivil yapılarda plan şemalarının yanı sıra özellikle iç ve dış cepheleri oluşturan mimari elemanlar ve bezeme biçimlerinde Avrupa'da aynı yüzyılda hakim olan seçmeci ve canlandırmacı üslupların kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Yunan, Roma, Gotik, Rönesans, Barok, Rokoko, Ampir üsluplarının ayrı ayrı ya da birlikte yeniden yorumlanarak kullanımı mimarlık ortamına yeni bir görünüm kazandırmıştır. Bu üslup çeşitliliğini barındıran en önemli yapı tipleri arasında dönemin camileri de yer almaktadır. Camiler işlevsel sürekliliğine karşın dönemin üslup arayışının ve değişiminin en yoğun göstergesi olmuşlardır. Örneğin günümüzde Nuruosmaniye Camisi Osmanlı Barok mimarisine, Nusretiye Camisi ise Ampir üslubuna geçişin örneği olarak gösterilir (Batur, 1985,1043-1044-1061)(Kuran,1997,1397).

Sultan Abdülmecid'in Büyük Mecidiye Camisi'nin de içinde yer aldığı 19.yüzyıl camileri üzeri kubbe ile örtülü tek mekanlı yapılardır. İbadet mekanının küçüldüğü bu yapılardaki en önemli değişiklik ise hünkar mahfilinin hünkar kasrına dönüşerek, boyut ve biçim olarak cami kütlesine eklenen etkili bir bileşene dönüşmesidir. A. Batur bu biçimlenmeyi "...batılılaşmanın getirdiği yeni protokol düzeni..."ne bağlar ve "Cuma selamlığı ve bunun gerektirdiği kalabalık maiyet camilere yeni işlevler yüklemiştir" diye ekler (Batur, 1985, 1061). İbadet bölümü ve hünkar kasrından oluşan cami kompozisyonlarının dikkati çeken bir diğer özelliği ise her iki kütlede farklı tarihsel üsluplara vurgu yapılmasıdır.

Tanzimat sonrası anıtsal cami yaptıran padişahlar arasında Sultan Abdülmecid son halkayı oluşturur (Cezar, 2002, 533). Abdülmecid İstanbul'da ikisi kendi adını taşıyan dört adet camiye ilaveten, biri adet de annesi Bezmialem Valide Sultan için cami yaptırtmıştır. Bunlar: Teşvikiye Camisi, Hırka-i Şerif Camisi, Mecidiye Camisi ve Büyük Mecidiye Camisi'dir (Batur,1994,cilt 5,314-316)(Batur,1994,cilt 7,257-258)(Tanman,1994,cilt 4,68-69). Bezmialem Valide Sultan için yapılmış cami ise Dolmabahçe Camisi adıyla anılmaktadır (Batur,1994,cilt 3,88-89).

Sultan Abdülmecid yapıları içinde en önemlisi olan Büyük Mecidiye Camisi, dönemin mimari özelliklerini plan kurgusu, cephe biçimlenişi ve bezeme öğeleri ile yansıtan önemli örnek yapılardan biridir. Bu makalede, Büyük Mecidiye Camisi'nin cephe biçimlenişi ve bezeme öğeleri ele alınacaktır.

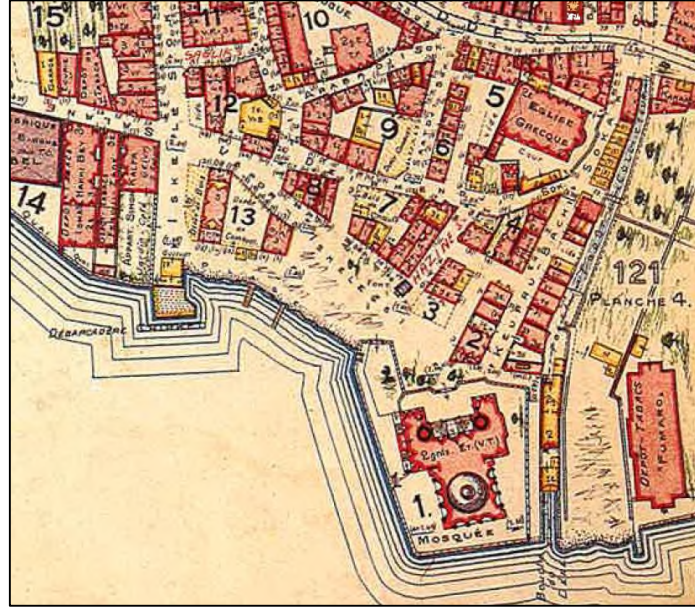
BÜYÜK MECİDİYE CAMİSİ**Konumu ve Tarihsel Verileri**

Büyük Mecidiye Camisi, yaygın olarak bilinen adıyla Ortaköy Camisi, Beşiktaş Mecidiye Mahallesi, 396 ada,30 pafta, 1 numaralı parselde yer alır(Şekil1-2). Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan cami giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre 1854 (H.1270) yılında tamamlanmıştır (Gündüz,2007,408). Cezar, Mehmet Raif'ten aktararak caminin 26 Aralık 1854 de Cuma selamlığı icrası ile açılışının yapıldığını belirtir. (Cezar, 2002,s.539)

Büyük Mecidiye Camisi'nin yerinde daha önce de aynı işlevli bir yapının olduğu bilgisi verilmektedir. Buna göre 1721'de Vezir İbrahim Paşa'nın damadı Mahmud Ağa'nın yaptırdığı ilk mescid harap duruma düşmüş ve daha sonra Mahmud Ağa'nın damadı Kethüda Devattar Mehmed Ağa tarafından 1740'larda yenilenmiştir. Bu mescid 1810'lardaki Bostancıbaşı Defterleri'nde "Mehmed Kethüda Cami-i Şerifi" olarak kayıtlıdır (Batur,

1994, cilt6, s.143). Bu caminin yerini alan bugünkü cami de 1862, 1866, 1909 yıllarında onarımlar geçirmiştir(Esen,1991,229), 1894 depreminde de oldukça fazla zarar görünce minarelerinin petek ve külah bölümleri yenilenmiştir.

1960'lardaki önemli onarımın konusu ise dere yatağı üzerindeki temellerinin güçlendirilmesi olmuştur. Bu sırada caminin askıya alınmış tuğla kubbesi de sökülerek, kubbe çift cidarlı betonarme kabuk şeklinde yenilenmiştir. 1959'da kapatılan cami 1979 yılında yeniden ibadete açılmıştır(Esen, 1991, 230). 1984 yılında da geçirdiği yangından sonra tekrar onarılmıştır(Batur, 1994, 143) (Şekil 3).

Şekil 1. Büyük Mecidiye Camisi (Pervititch Haritası, 1927, Pafta:1)

Şekil 2. Büyük Mecidiye Camisi ve Çevresi (Yandex.com.tr/harita,2018)

Mimarları

19.yüzyıl'ın ikinci yarısında İstanbul mimarlık ortamına egemen olan önemli isimlerden biri de Balyan ailesidir. Bu ailenin üyeleri Osmanlı başkentinin anıtsal görüntüsünü yaratan yapıcılardır (Kuban, 2007,609). Büyük Mecidiye Camisi'nin mimarı olarak birçok kaynakta Nigoğos Balyan adı verilmektedir (Kuban,2007,610), Batur,1994,143-144). Balyan ailesinin bir üyesi olan Nigoğos Balyan (1826-1858) Paris'te Saint- Barbe Koleji'nde eğitim görmüş; okulun yöneticisi mimar Labrouste'tan etkilenmiş ve sonra babası Garabet Amira Balyan'ın yardımcılığını üstlenmiştir (Stefanos Yerasimos, 2000,362). Caminin mimarı olarak Nigoğos Balyan'ın gösterilmesine karşı görüşler de bulunmaktadır. Selman Can, ilk belgelere ulaşmadan, Pamukçıyan'dan alıntı yapan araştırmacıların yanlış bilgi verdiğini savunmaktadır (Can, 2008, 131). Selman Can'ın dayandırmış olduğu, 3 Kasım 1848 (6 Zilhicce 1264) tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgesi Ortaköy Camii Keşf-i Evvel evkaf defterine göre, caminin mimarı dönemin Evkaf müdürü Seyit Abdülhalim Efendi'dir(Can,2008, 136). Gözde Çelik ise tez çalışmasında, 1852- 1853 tarihleri ve 1853-1854 tarihleri arasında yazılmış iki arşiv belgesinden bahsetmektedir. Bu belgelerde Büyük Mecidiye Camisi'nin inşaatına nezaret etmeleri ve yaptıkları işlerden dolayı kendilerine ödemedeki bulunulması nedeniyle Garabet Kalfa, İstefan Kalfa ve Artin Kalfa'nın adlarının geçtiğini belirtir (Çelik, 2000,229).

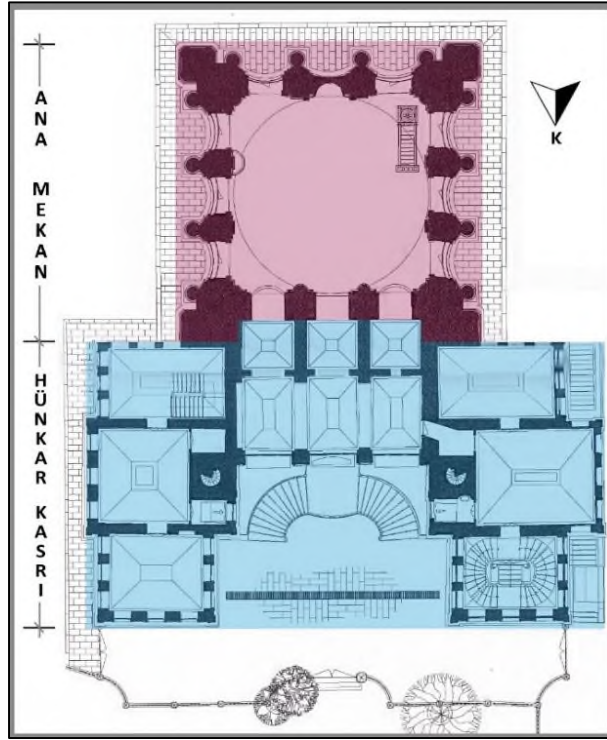
Şekil 3. Büyük Mecidiye Camisi (Abdullah Freres Kardeşler, 1880)

Mimari Özellikleri

Büyük Mecidiye Camisi, döneminin mimari özelliklerini sergileyen öncü yapılardan biridir. Tek kubbe ile örtülü bir ibadet mekanı ile kuzey yönde ana kütleyle bitişik son cemaat yeri ile bütünleşik hünkar kasrından oluşmaktadır. Ana cami mekanı ve hünkar kasrının oluşturduğu kompozisyon Kuzey – Güney aksına göre büyük ölçüde simetriktir.

Caminin ana mekanı 12.25x 12.25 metre ölçülerinde kare plana sahiptir(Şekil 4). Planın dört köşesine yerleştirilmiş taşıyıcı ayaklar birbirine askı kemerleriyle bağlanmıştır. Kare mekandan kubbeye geçişte dış

kütlerde de açıkça görülen pandantifler kullanılmıştır. Ana kütle düşey dikdörtgenler prizması biçiminde olup üzeri alçak dairesel kasnak üzerinde yükselen kubbe ile örtülüdür. Camide kare baldakeni oluşturan tüm mimari elemanlar dış kütlede vurgulanmıştır(Şekil 5).

Şekil 4. Büyük Mecidiye Camisi Planı (Plan Çizimi: Saner- Keskin, 2014, 292-293)

Şekil 5. Büyük Mecidiye Camisi Güney /Kible Cephesi (Akıldız, 2019)

Zemin kotu subasmanla yükseltilmiş ana mekanın altında günümüzde yalnızca subasman olarak algılanan ve kullanılmayan bodrum kat ile bodrum kat üzerinde cephede iki katlı olarak algılanan ibadet mekanı bulunmaktadır. Caminin kare ibadet mekanını örten kubbesi dairesel sağır bir kasnak üzerinde yükselmektedir.

Büyük Mecidiye Camisi yapıldığı dönemin seçmeci üslup özelliklerini yansıtır.

Cephe Biçimlenmesi, Mimari Öğeler ve Bezemeler

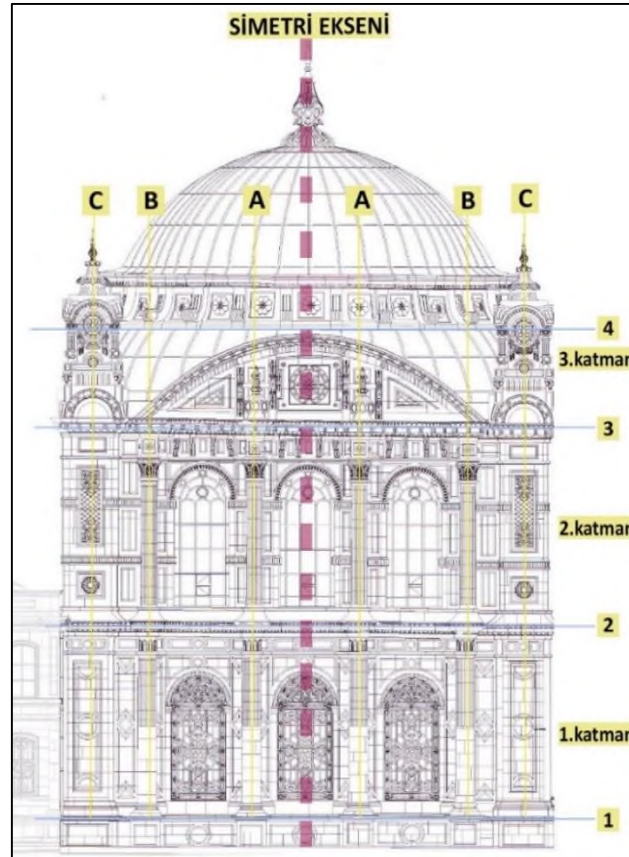
Caminin beden duvarları köşelerdeki taşıyıcı ayaklar ve diğer düşey elemanlar arasında iç bükey yüzeyler olarak tasarlanmış olup her cephede iki sıralı pencere boşlukları yer alır. Her sırada 3 pencere ile sağlanan ışık düzeyi ile cami oldukça iyi aydınlanmaktadır. Mihrap, batı ve doğu cepheleri birbirine benzer özelliklere sahiptir; kuzey cephesinde hünkar kasrı üzerindeki bölümde de bu özellikler tekrarlanır.

Büyük Mecidiye Camisi cepheleri mimari elemanlarla düşey ve yatay yönde akslara ayrılmıştır (Şekil 6). Yatay aksları kat silmeleri; düşey aksları köşelerdeki ana taşıyıcı ayaklar ile yüzeyi düşey yönde parçalara bölen sütunlar oluşturmuştur.

Kat silmeleri caminin subasman, mahfil, saçak kotlarına denk gelmektedir. Bu sayede cami cephelerindeki strüktürel ayrıntılar gizlenmektedir. Düşeyde ise taşıyıcı özelliği bulunmayan dairesel kesitli yaklaşık dörtte

biri cepheye gömülü sütunlar kat silmeleri arasında kaide, gövde, başlık bölümleriyle yer almaktadır. Kat silmeleri sütun başlıkları üzerinde adeta birer arşitrav gibi dolanmaktadır.

Bu makale kapsamında incelenen Büyük Mecidiye Camisi cephelerinin yatay ve düşey akslarla tanımlanabilir olması inceleme yöntemini belirlemiştir. Bu bağlamda cepheler yatayda dört aksla üç bölüme, düşeyde ise altı aksla tanımlanan beş bölüme ayrılarak incelenecektir. Caminin subasman hizasından kubbe kasnağına kadar olan bölüm mimari analize konu edilmiştir. Subasman yüzeyi ve kubbe kasnağı ise ayrıca ele alınmıştır.

Şekil 6. Büyük Mecidiye Camisi Batı Cephesi Yatay ve Düşey Aksları (Cephe Çizimi: Saner- Keskin, 2014, 295)

Caminin subasmanı 130cm yüksekliğindedir. Küfeki taşından inşa edilmiştir. Subasman düzeyinde, taşıyıcı ayaklar ve düşey aksların kaideleri yer alır. Kaideler ve aralarındaki eğrisel yüzeyler ritmik düzende kare ve dikdörtgen biçimli taşa oyma kartuşlarla süslenmiştir. İçbükey yüzeyler üzerindeki dikdörtgen kartuşların kenar çizgileri ortadaki daire çevresinde birleşmektedir(Şekil 7).

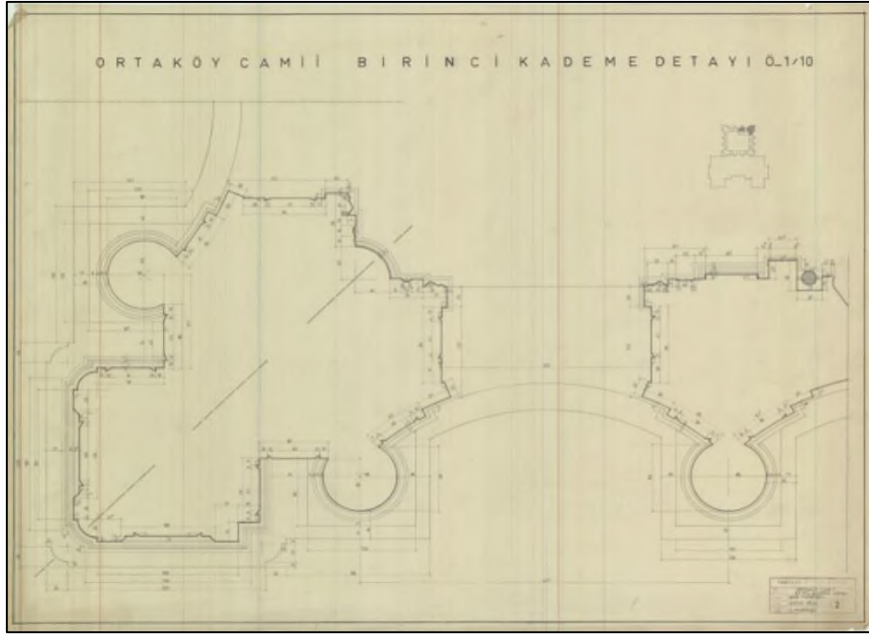

Şekil 7. Büyük Mecidiye Camisi Subasman Kotu Cephe Ayrıntıları (Akyıldız,2019)

Düşey Akslar

Büyük Mecidiye Camisi cephe düzeninde düşey akslar simetri eksenine göre A,B,C aksları olarak adlandırılmıştır.

C aksları caminin taşıyıcı sisteminin bir elemanı olan ayakları oluşturur. Kütlede köşeleri profillerle hafifçe yuvarlatılmış kare kesitli çıkıntılarla vurgulanan bu ayaklar(Şekil 8), cephede her katmanda farklı biçimde bezenmiştir. Katmanlar arası ayırıcı görevi gören kat silmeleri, taşıyıcı ayaklar üzerinde de devam etmektedir. Bu silmelerin yanı sıra ikinci katmanda ayakların yüzeyi ve tüm cepheye süsleme amaçlı iki yatay silme daha eklenmiştir.

Şekil 8. Büyük Mecidiye Camisi Kısmi Yatay Kesit (Tunç,2016, 144)

C aksında ayakların yatay silmeler arasındaki yüzeyinde, taş oyularak elde edilen çerçevelerin içi birinci katmanda geometrik(Şekil 9), ikinci katmanda ise arabesk motiflerle doldurulmuştur(Şekil 10). Taşıyıcı ayaklar üçüncü katmanda, süslü kemerler üzerine oturtulmuş, volütler, çiçek kabartmalı rozetler, askı çelenk motifleriyle oluşturulan yoğun bezemeli ağırlık kuleleri ile sonlandırılmıştır(Şekil 11). Kulelerin üzerine ay, yıldız motifli alemler konmuştur.

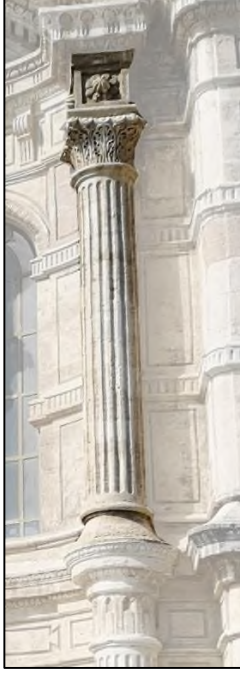

Tablo 1. C Aksı, Ana Taşıyıcı Ayak

<p>Şekil 9. C Aksı, Ana taşıyıcı ayak 1. katman (Akyıldız,2019)</p>	<p>Şekil 10. C Aksı, Ana taşıyıcı ayak 2.katman (Akyıldız,2019)</p>	<p>Şekil 11. C aksı, ana taşıyıcı ayak ağırlık kulesi (Akyıldız,2019)</p>

Büyük Mecidiye Camisinin A ve B aksları benzer elemanlardan oluşmaktadır. Dairesel kesitli sütunlar birinci ve ikinci katmanda farklı sütun düzeni ile tanımlanır. Birinci katmanda kare kesitli altlık üzerine oturan, iç ve dış bükey silmeli, kaidenin üzerinde yükselen sütun gövdesinin alt bölümü düz, üst bölümü ise düz ve iç bükey profilli kanelülülerden oluşmaktadır. Sütun gövdesi yukarıya doğru hafifçe incelmektedir. Sütun gövdesinin üst kısmı tüm cephe boyunca devam eden bir torus (kaval) silme ile kesilmekte; bu silme üzerindeki bölümde sütun gövdesi farklı profillerle kat silmesine kadar yükselmektedir(Şekil 12).

İkinci katmanda aynı aksları oluşturan sütunların düzeni farklı biçim özellikleri taşımaktadır. Sütunların kaide bölümü kat silmesi kompozisyonu içinde çözülmüştür. Bu katmanda sütun gövdesi tümüyle kanelürlüdür. Üsluplaştırılmış akant yapraklarıyla bezeli sütun başlığı ise mimarın kendi yorumu olup Antikite ve Bizans esintileri taşımaktadır. Sütun başlığı üzerine yerleştirilen abaküs üzerindeki arşitrav ve friz bölümü ise yine kat silmesi kompozisyonu olarak düzenlenmiştir(Şekil 13). B aksında sütun düzeni üçüncü katmanda süslü tepeliklerle sonlanmaktadır(Şekil 14).

Tablo 2. A ve B Aksı, 1.Katman ve 2.Katman Sütunları

		
<p>Şekil 12. Büyük Mecidiye Camisi A ve B aksı; 1.katman sütunları (Akyıldız,2019)</p>	<p>Şekil 13. Büyük Mecidiye Camisi A ve B aksı; 2.katman sütunları (Akyıldız,2019)</p>	<p>Şekil 14. Büyük Mecidiye Camisi A ve B aksı; 3.katman tepelikleri (Akyıldız,2019)</p>

Yatay Akslar/ Silmeler

Büyük Mecidiye Camisi cephelerinde yatay aksları kat silmeleri oluşturur. Subasman ile zemin kotu arasındaki 1 numaralı silme dış bükey-düz ve iç bükey profilli yalın bir elemandır(Şekil 15).

Şekil 15. Büyük Mecidiye Camisi 1 Numaralı Kat Silmesi (Akyıldız,2019)

İbadet mekanında mahfil kotunu belirleyen 2 numaralı silme cephede oldukça etkili bir eleman olarak belirir(Şekil 16). Farklı yükseklikteki dış bükey, düz, iç bükey profiller cephede farklı kalınlıkta yatay çizgiler oluşturur. Dış bükey, diğer adıyla torus veya kaval silmeler üstte ve altta yalın bırakılmış arada ise iki sıra halinde yumurta, ok dizisiyle bezenmiştir. Bu kat silmesinin sütunların üzerinde devam eden parçaları adeta birer sütun başlığı etkisi yaratmaktadır. Ayrıca bu silmenin altına eklenmiş bir diğer torus/kaval silme hattı ve iki silme arasındaki yüzey kartuşları 2 numaralı silme hattını daha da vurgulu hale getirmektedir.

Şekil 16. Büyük Mecidiye Camisi 2 Numaralı Kat Silmesi (Akyıldız,2019)

Büyük Mecidiye Camisi'nin aynı zamanda saçak silmesi konumunda olan ve ana mekandan pandantiflere geçiş hattında yer alan 3 numaralı silme gerek ayrıntıları, gerek se bezeme öğeleriyle cephenin en dikkate değer elemanıdır(Şekil 17). Silme sütun başlıkları üzerindeki abaküslerin cephe boyunca uzanan çizgisiyle başlar, çeşitli bezeme örgeleriyle tanımlanan ve her sırası alttakine göre bir kademe dışa taşan üst üste katmanlarla adeta kütleyle saçaklık oluşturur. Sütun başlıklarının hemen üstündeki sıra, Antik Yunan mimarlığındaki Dorik düzenin friz kuşağındaki triglif ve metop dizisinden esinlenircesine bezenmiş, trigliflerin hemen üzerine barok dış bükey parçalar eklenerek bir ikinci kuşak oluşturulmuştur. Bu iki sıranın cephede A ve B sütun akslarına gelen bölümlerinde ise kare çerçeveler içine çiçek kabartmaları yerleştirilmiştir. Aynı sıranın ana taşıyıcı ayaklar üstünde C aksına gelen yüzeyleri ise içi boş kartuşlar olarak bırakılmıştır. Yukarıya doğru silme sıralarına devam edildiğinde cavetto kesitli silme sırası üstünde yumurta ve ok dizisinden oluşan bir silme; bunun üzerinde düz/ fillet kesitli bir silme; onun üzerinde düz bir yüzeyde sadece triglif oyuklarının olduğu bir kuşak; tekrar bir düz/ fillet kesitli bir silme; üstte tekrarlanan yumurta ok dizisi ve en üstte düz/ fillet kesitli bir silme ile silme kuşağı tamamlanır.

Şekil 17. Büyük Mecidiye Camisi 3 Numaralı Kat Silmesi (Akyıldız,2019)

Cephelerde 1,2, ve 3 numaralı silme elemanları bezeme yoğunluğu olarak yukarıdan aşağıya doğru bir hiyerarşi oluştururlar.

Akslar Arasındaki Yüzeyle

Büyük Mecidiye Camisi cephelerinin yatay ve düşey aksları arasında kalan bölümleri ile B ve C aksları arasındaki yüzeyler dışındaki bölümleri iç bükey yüzeylerden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci katmanda eğrisel yüzeylerde pencere boşlukları yer alır. Birinci katmanda yer alan üç adet pencere açıklıkları aynı boyut ve biçimdedir. Üzeri yarım daire kemerle geçilen düşey dikdörtgen pencere boşluklarının dış yüzünde düz ve eğrisel motiflerle biçimlendirilmiş demir şebekeler yer alır. Mihrap aksında pencere boşluğunun içi duvarla doldurulmuştur. Birinci katmanda pencere boşluklarından arta kalan yüzeylerde ise taş oyma çizgilerle geometrik şekiller oluşturulmuştur(Şekil 18).

Şekil 18. Büyük Mecidiye Camisi 1. Katmanda Yer Alan Pencere Detayı (Akyıldız,2019)

İkinci katmanda birinci katmandaki pencere boşlukları tekrarlanır. Pencere iç bükey olarak yapılmış olan yüzey üzerinde bulunduğu için iç bükey kesittedir. Bu pencerelerde kemerbend yüzeyinde yumurta ve ok dizisi kullanılmıştır. Pencere söveleri ile kemerbendin üzengi seviyesinde, yan yüzeylerden devam eden triglif silme birleşmektedir. Bu katmanda da alttaki ile aynı teknikle fakat farklı ayrıntılarla duvar yüzeyi bezenmiştir. Kemerlerin üzerindeki yüzeyde kemerin kontürlerini izleyen kartuşlar oluşturulmuştur. Bu pencerelerde şebeke yoktur ve boşluk yatay, düşey, yarım daire ve daire kayıtlı doğramalarla biçimlendirilmiştir(Şekil 19). Yüzeylerdeki çizgi yoğunluğu tüm cepheye oldukça gösterişli bir görünüm kazandırmıştır.

Şekil 19. Büyük Mecidiye Camisi 2. Katmanda Yer Alan Pencere Detayı (Akyıldız,2019)

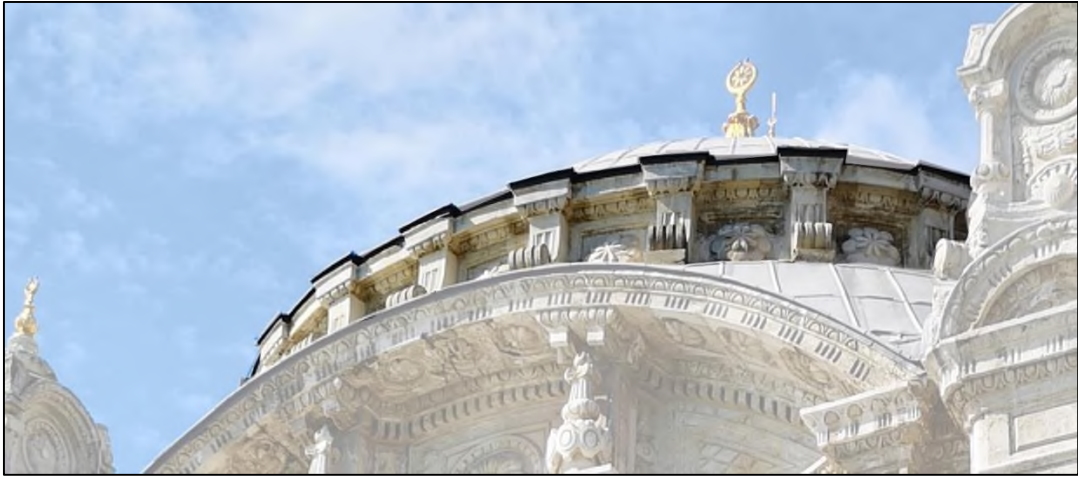
3 numaralı kat silmesinin üzerinden caminin kubbe kasağına kadar yükselen üçüncü katmanda ana taşıyıcı ayakları sonlandıran ağırlık kuleleri arasındaki basık biçimli askı kemerleri kütlelerin her cephesini taçlandırarak bir vurgu ile bezenmiştir. Kemerler iç bükey beden duvarlarının genişliğini kapsayacak şekilde derinlik kazanmıştır. Kemer alını triglif, yumurta-ok torus motifli silme sıralarıyla süslenmiştir. Derin kemer karni ise Rönesans mimarisinde tipik olan çokgen biçimli kasetlere bölünerek her birinin içi çiçek kabartmaları/ rozetler ile doldurulmuştur. En büyük çiçekli rozet ise kemer boşluğu içine simetri aksına yerleştirilmiştir(Şekil 20). Üçüncü katman sınırları içinde yer alan pandantiflerin ise cephe estetiğine bir katkısı yoktur.

Şekil 20. Büyük Mecidiye Camisi 3. Katmanı (Akyıldız,2019)

Kubbe Kasağı

Pendantifler üzerine oturan kubbeye geçişi sağlayan kubbe kasağı dairesel biçimlidir; penceresiz, sağır olarak yapılmıştır. Kasnak eşit aralıklarla yerleştirilen volütlü konsollar ile bölünmüştür. Konsollar arasında kare çerçeve içerisinde kabartmalı gülbezek motifleri uygulanmıştır(Şekil 21). Volütlü ve gülbezekli silme dizisinin üzerinde ise yumurta ve ok dizisinde silme kasnak üst sınırını oluşturmaktadır.

Şekil 21. Büyük Mecidiye Camisi Kubbe Kasağı (Akyıldız,2019)

Cephe Biçimlenmesinde Kullanılan Mimari Üsluplar

Osmanlı mimarisinde Avrupa mimari üsluplarından etkilenme ya da taklit süreci 19.yüzyıl yapılarının tümüne egemen olmuştur. Özellikle sultan camilerinde bu değişme kolayca izlenir(Kuban,2007,638). Lale devrini izleyen Barok, Rokoko, Ampir, Neo-klasisizm akımlarının örneklerinden sonra yüzyılın ikinci yarısında Balyan ailesinin egemenliğindeki mimarlık ortamında her üslubun birbirine karıştığı bir seçmeci tasarım yaklaşımı benimsenmiştir(Batur,1997,190). Bu yaklaşımda farklı üsluplara ait ayrıntıların aynı binada kullanılması söz konusudur. Büyük Mecidiye Camisi bu yaklaşımın en önemli örneklerinden biridir. Ağır taşıyıcı ayaklar arasındaki dalgalı cephe biçimi Barok etkisini abartılı biçimde yansıtır.

Barok mimarisinde “dalgalanan duvar” ilk olarak Borromini tarafından 1638-1640 yılları arasında yapılan San Carlo alle Quattro Fontane Kilisesi’nin plan ve cephelerinde görülebilmektedir. Benzer bir uygulamaya Büyük Mecidiye Camisi’nin beden duvarları, hatta pencerelerinde içbükey kesite sahip olmasında rastlamaktayız (Norberg-Schulz, 1981,155). Bu temel Barok etki yanında cami cephelerinde Neo-klasik, Rönesans, Ampir üslup sözlüğünden alınmış mimari ve bezeme öğeleri de kullanılmıştır. Yatayda kat silmelerinin, düşeyde ise ayak ve sütunların cepheyi akslara ayırması Rönesans üslubunun cephe düzenini düşündürmektedir. Aski kemeri içinde ve cephedeki kabartma çiçek motifli kasetler de yine Rönesans üslubuna gönderme olarak değerlendirilebilir. Cephede taşta oyulmuş yalın profilli geometrik biçimli çerçevelerin /kartuşların yoğun olarak kullanılmış olması Rönesans, Barok ve Ampir ayrıntıları hatırlatmaktadır. Sütun düzenleri, silmelerin katmanları Neo-Klasik üsluptan ödünç alınmış ayrıntılar olarak yorumlanabilir. Ancak bütün bu alıntılara karşın Büyük Mecidiye Camisi cepheleri Barok, seçmeci vb. hiçbir üsluba bağlı olarak tanımlanamaz; Nigoğos Balyan’ın tam bir özgürlük içinde yorumladığı cephelerdir.

SONUÇ

19.yüzyıl’da Osmanlı İmparatorluğu hızlı ve kökten bir değişim sürecinden geçmekte ve Tanzimat ile birlikte Osmanlı bürokratik kurumları çözülme, değişme ve yenilenme sürecine doğru gitmektedir. Bu süreçteki mimari alanda değişim evresi 19.yüzyıl’da Osmanlı İmparatorluğu için yapılan birçok yapının mimarı olarak Balyan Ailesi’nin adı ile anılmaktadır. Bu kaniya birçok karşıt görüşünde bulunmasıyla birlikte Büyük Mecidiye Camisi’nin mimarı olarak günümüzde de birçok farklı kaynaktan Nigoğos Balyan’ın adı geçmektedir. Yapının mimarı tam olarak netlik kazanamamış olmak ile beraber, Büyük Mecidiye Camisi geç dönem Osmanlı dini mimarisinin özelliklerini sergileyen önemli bir örnektir. Dönemin getirdikleri ile Osmanlı dini mimarisinde yaşanan değişimler yenilikçi ancak geleneksel tutumundan vazgeçmeyen yeni bir cami modeli ortaya çıkarmıştır. 19. Yüzyıl’da yapılan camilerin çoğu aynı akımın eserleridir.

Büyük Mecidiye Camisi’nin cephe biçimlenişi, bezeme öğeleri dönemin diğer camilerinden olan ve yine Balyan ailesi tarafından yapılmış olan Küçük Mecidiye Camisi, Dolmabahçe Camisi gibi camiler arasında onu en özellikli ve konumundan ötürü en gözdesi kılmaktadır. Ancak Büyük Mecidiye Camisi diğer Balyan camileri’ne göre oldukça fazla tipte ve üslupta bezeme öğesi içeren seçmeci üslupta bir camidir. Balyan ailesine ait olan diğer iki camide cephe özellikleri bakımından Büyük Mecidiye Camisi ile benzer özellikler sergilemektedir. Tıpkı Büyük Mecidiye Camisi gibi köşelerde kule gibi yükselen ve ağırlık kuleleri ile sonlanan taşıyıcı ayaklar. Dairesel, bezemeli alçak kasnak üzerinde yükselen kubbe. Ara yüzeylerde farklı bezeme öğelerinden oluşturulmuş plastik yüzeyler ile dönemin seçmeci üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak iki cami de Büyük Mecidiye Camisi’ne göre daha sade bırakılmıştır.

Büyük Mecidiye Camisi’nin cephelerinde kullanılan üsluplar detaylı bir şekilde incelenecek olursa; yatayda kat silmelerinin, düşeyde ise sütuncelerin, cepheyi aksiyal biçimde bölmesi ise Rönesans üslubunun cephe düzenini düşündürmektedir. Cephelerde yer alan kartuşlar aslında cephelerde belirgin bir hareketlilik yani ışık ve gölge etkisi, üç boyutluluk kazandırmak için uygulanmıştır. Ki bu şekilde ışık ve gölge oyunları da barok

üslubun özelliklerindedir. Ayrıca cephelerdeki dalgalı formda barok özellikler sergilemektedir. Sonuç olarak 19.yüzyılın seçmeci üslubunu sergileyen, farklı üslupların harmanlanmasıyla anıt niteliğinde bir cami ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. Cephelerde Görülen Bezeme Ögeleri Sözlüğü³

BEZEME ÖGESİ	ADI	ÖZGÜN HALİ	CAMI ÜZERİNDE KULLANILAN	SÖZLÜK ANLAMI	
KAT SİLMELERİ	PROFILE GÖRE	KAVLA SİLME (Ovolo)			Yarım ya da dörtte bir daire kesitli silme.
		TORUS SİLME (Torus)			Antik mimarıktaki sütun kaidesinde yer alan silmelerden biri. Bir kaval silmeden oluşur.
		DÜZBEND (Fillet)			Osmanlı mimarlığında görülen dikdörtgen kesitli, kalınca silme türü.
		İÇBÜKEY SİLME (Cavetto)			Antik mimarıktaki içbükey, genellikle dörtte bir daire kesitli silme.
	BEZEMEYE GÖRE	TRİGLİF SİLME (Triglyph)			Dor düzeni frizinde metopların arasında yer alan taş blok. İki düzey derin olukta bunların iki yanında bulunan birer yarım oluktan oluşur. Türkçe'de "üçüz yiv" de denir.
		YUMURTA VE OK DİZİSİ (Egg and Dart)			Almağık olarak dizilmiş yumurta ve ok ucu biçiminde örgülerle oluşturulmuş silme
SÜSLEME ELEMANLARI	GÜLBEZEK (Rosa)			Üsluplaştırılmış gül biçiminde bezeme örgesi, genellikle gotik sanat'ta ve kabartma olarak uygulanırdı.	
	KARTUŞ (Cartouche)			Ortasındaki boşluğa yazı yazılan ya da simge yerleştirilen, çevresi bezemeli küçük çerçeve ya da kitabelik.	
	AKANT (Acanthus)			Yaban enginarı biçiminde bir bezeme örgesi.	
SÜSLEME ELEMANLARI	ROZET (Rosette)			Dairesel ve genellikle üsluplaştırılmış çiçek biçiminde bezeme örgesi.	
	GİRLAND (Festoon)			İki nokta arasına asılmış yaprak ve çiçeklerden oluşmuş bir çelenk biçiminde bezeme örgesi. "Askiçelenk" denilir. Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında, RÖNESANS'ta, Barok'ta ve 19.yy'ın eklektisist üsluplarında görülür. Türk mimarlığına ancak batılılaşma sonrasında girmiştir.	
	İSTİRİDYE KABUĞU (Shell)				
	VOLÜT (Volute)			İyon sütun başlığının iki yanında yer alan spiral biçimli kıvrımlar.	
	FURUŞ (Console)			Tavan, balkon, saçak ya da cumba gibi çıkıntılı alan altına yerleştirilen konsol biçiminde küçük mimari öge.	
	VOLÜTLÜ SÜTUNCE			Küçük sütun. Türk mimarlığında genellikle mihrap ya da taçkapı köşelerine yerleştirilir. Bu tür sütuncelere "kum saati" de denilir.	

³ Terim açıklamaları Kaynak: Sözen Metin ve Tanyeli Uğur. 2010, Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü. Bezeme ögeleri çizimleri(Kat silmeleri ve gülbezek: Fletcher, 1905) (Süsleme Elemanları: Meyer, 1920)

KAYNAKÇA

- Batur, Afife. 1985, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1043-1044-1061.
- Batur, Afife. 1994, "Dolmabahçe Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak Yayını, İstanbul, s.88-89.
- Batur, Afife. 1994, "Ortaköy Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak Yayını, İstanbul, s.143-144.
- Batur, Afife. 1994, "Teşvikiye Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak Yayını, İstanbul, s.257-258.
- Batur, Afife. 1997, "Balyan" maddesi, Eczacıbaşı Sanat ansiklopedisi, Cilt 1, YEM Yayın, s.190.
- Batur, Selçuk. 1994. "Mecidiye Camii" maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak Yayını, İstanbul, s.314-316.
- Can Selman.2008," Ortaköy Camii'nin Asıl Mimar...", 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi, S:4,s.131,136.
- Cezar, Mustafa. 2002, Osmanlı Başkenti İstanbul, Erol Kerim Aksoy Vakfı Yayını, İstanbul, s.533,539.
- Çelik, Gözde. 2000, İstanbul'da 19. Yüzyıl Abdülmecid Camileri, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Y.L. Tezi, İstanbul,s.229.
- Esen Sıdka. 1991, "Ortaköy Büyük Mecidiye Camii Restorasyonu", Vakıf Haftası Dergisi, S:8 ,s.229-.230.
- Fletcher, Sir Banister. 1975, Sir Banister Fletcher's a History Of Architecture, Athlone Press, Kitap ed. J.C.Palmes, Londra, s:52,241.
- Gündüz, Filiz. 2007, " Ortaköy Camii", 33. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,s.408-409.
- Kuban, Doğan. 2007, Osmanlı mimarisi, YEM Yayın, s.609,610,638.
- Kuran, A. 1997, "Osmanlı Mimarlığı ve Sanatı" maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 3, YEM Yayın, s.1397.
- Meyer, Franz. 1920, A handbook Of Ornament, The Architectural Book Publishing Company, Toronto, s.23,38,62, 91, 183,237,
- Norberg – Schulz, C. 1981, Meaning in Western Architecture, Rizzoli International Publications, İtalya,s.155.
- Saner Turgut ve Keskin Çağhan, 2014, "Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Mimarisi", Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy, Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi:4, İstanbul, s.295-297.
- Sözen Metin ve Tanyeli Uğur. 2010, Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü, 17.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, s:18, 66,93, 112, 117, 123, 157, 161, 162, 164, 261, 277, 305, 306, 318, 326.
- Stefanos Yerasimos, 2000, İstanbul İmparatorluklar Başkenti, Tarih vakfı Yurt Yayınları, s.362
- Tanman, Baha. 1994, "Hırka-i Şerif Camii" maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak Yayını, İstanbul, s.68-69.
- Tunç Zeynep, 2016, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ortaköy Camii, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,s.144.

